

Digitalizacija građe zavičajnih zbirki kao promotora kulturne baštine lokalne zajednice

Vaska Sotirov-Đukić

Biblioteka grada Sarajeva, Sarajevo

Uvod

Prema uputstvu o zavičajnim zbirkama, njihova definicija je da su one "sistematski prikupljena, sređena i obrađena biblioteka građa koja se po svom sadržaju odnosi na zavičaj".¹ U Bosni i Hercegovini ona je zakonska obaveza za javne biblioteke i regulisana je Zakonom o bibliotečkoj djelatnosti. Prema Zakonu, zavičajna zbirka obuhvata svu biblioteku građu koja se odnosi na zavičaj (određenu oblast, ličnost, istorijski period) te je građa fizički i bibliografski odvojena od opšteg fonda biblioteke.

U praksi, posebno u BiH, zavičajne zbirke u manjim bibliotekama predstavljaju najčešće jedna odvojena polica sa monografijama zavičaja, u većim bibliotekama to je zaključani ormar ili manja niša u okviru depoa. Do rata, najčešće zbog ograničenih sredstava i nedostatka stručnog kadra, zavičajne zbirke nisu bile odvojene od službi za obradu građe te su najčešće služile za reprezentativno pokazivanje posjetiocima ili poneku godišnju izložbu.

Biblioteka grada Sarajeva je, i pored jedne od najboljih i najbogatijih zavičajnih zbirki u Bosni i Hercegovini, prvi put oformila Službu za zavičajnu zbirku tek 1991. godine, tokom procesa integracije i po prvi put u svojoj istoriji dobila bibliotekara VSS čiji je zadatak samo obrada i prikupljanje građe za zavičajnu zbirku. Zbog rata, ova služba je trajalo kratko, da bi se tek 2002 godine ponovo oformila.

To je jedan od razloga što su zavičajne zbirke bile nerazvijene u Bosni i Hercegovini i što se u većini manjih javnih biblioteka prikupljala isključivo monografska građa, dok se lokalna periodika (bilteni, novine, časopisi) smatralo potrošnim materijalom i na taj način najvrijedniji dijelovi zavičajne zbirke kao što su zbirke lokalne periodike i sitne građe (fotografija, razglednica, plakata, letaka, kataloga i dr.) zauvijek uništeni.

Promjena uloge zavičajne zbirke

Nove tehnologije ukidaju ograničenja medija na kojem su pohranjene informacije, a u prvi plan stavljaju same podatke i

¹ Uputstvo za formiranje zavičajnih zbirki u narodnim bibliotekama. Sarajevo : NUBBiH, 1980.

njihovu svrhu, tako da umjesto da samo čuva i obrađuje građu, bibliotekar zavičajne zbirke postaje “čuvar kulturnog identiteta”² svoje lokalne zajednice. Velika je razlika u pristupu i zadacima koji se postavljaju ispred čuvara građe naspram čuvara kulturnog identiteta.

U doba globalizacije nova definicija zavičajne zbirke je da je ona čuvar: *“etničke, kulturne, jezičke i vjerske različitosti, kulturnog identiteta i društvene integracije, naročito tako što se lokalno stanovništvo i društvene grupacije uključuju u formiranje kolektivnog pamćenja digitalizovanog u resurse dostupne svima”*.³

Uloga bibliotekara zavičajne zbirke postaje aktivna u kreiranju i jačanju kulturne svijesti unutar lokalne zajednice u kojoj djeluje, tako da zavičajna zbirka izlazi iz uskih okvira biblioteke i postaje dio sistema lokalne vlasti i uprave. Značaj zavičajnih fondova jeste širenje svijesti o lokalnom porijeklu, razvijanje osjećaja građana za lokalnu zajednicu, osjećaja građanskog društva, jačanje kulturne svijesti i kulturnog identiteta.

Nove usluge

Police i depoi sa odvojenim knjigama o zavičaju danas gube svoj smisao ukoliko nisu pomoću novih tehnologija dostupne svima. U svijetu su usluge zavičajnih zbirki obogaćene novim sadržajima, posebno u razvijenim javnim bibliotekama u USA i Zapadnoj Evropi. One postaju centri promocije lokalne kulturne baštine nudeći korisnicima nove usluge:

- bogate zavičajne zbirke koje sadrže tiskanu i digitalizovanu građu o zavičaju;
- stvaranje virtuelnih izložbi i tematskih digitalnih zbirki;
- osnivanje i digitalizacija hemeroteke (članaka lokalnih novina);
- baza podataka o zavičajnim ličnostima;
- mrežne stranice o zavičaju (Web portal koji nudi sve izvore informacija o određenom lokalitetu);
- referalna usluga upućivanja na druge izvore informacija i drugo;
- poticanje i kreiranje informacija vezanih za kulturni turizam;
- promocija lokalne kulturne baštine, umjetnosti, književnosti, nauke.

Bibliotekar zavičajne zbirke postaje informator i sakupljač svih informacija vezanih za određen lokalitet, te posrednik oko prikupljanja informacija za potrebe korisnika, digitalne obrade podataka i obezbjeđivanja dostupnosti digitalnih sadržaja što širem broju građana.

Nažalost, kod nas u BiH, još uvijek se javna biblioteka smatra ustanovom u kojoj se posuđuju knjige za školsku lektiru i beletristika za godišnje odmore. Međutim, prema UNESs O-voj definiciji, upravo javne biblioteke postaju važan faktor u promociji i kreiranju imidža svojih lokalnih sredina u doba razvoja informativnih tehnologija i zbog toga se nazivaju “najbitniji portali digitalnog doba jer kroz njih pristup Internetu i informatičkom dobu treba da bude obezbjeđen svim strukturama stanovništva, bez obzira na spol, rasu, vjeru ili naciju.”⁴

² PULMAN plan za e-Evropu. Manifest iz Oeirasa

³ Ibid

⁴ UNESs O: Manifest za javne biblioteke

Iako lokalne vlasti rijetko imaju sluha za ovu novu ulogu javnih biblioteka, većina bibliotekara u FBiH svojim entuzijazmom i svjesnošću o važnosti digitalnog opismenjanja građana, putem niza pojedinačnih projekata i programa, obezbjeđuju opremu i pristup Internetu svojoj lokalnoj zajednici. Ovdje bih spomenula pozitivne primjere javnih biblioteka u Gradačcu, Zenici, Mostaru i Tuzli.

Kulturni turizam

Putovanja radi sticanja iskustva o određenom podneblju, ljudima, predmetima i događanjima sa ciljem upoznavanja autentičnih kultura uključujući njihovu prošlost i sadašnjost, naziva se kulturni turizam. Ovakav turizam podržava ne samo kulturna i historijska nego i prirodna bogatstva određenog lokaliteta. Da bi se započelo sa kulturnim turizmom, nužno je da se pristupi lokalnoj istoriji i kulturi na nov i zanimljiv način kako bi se zainteresovali i doveli novi posjetoci a time omogućila i ekonomska dobit za lokalnu zajednicu.

Turizam, a posebno kulturni turizam, ovisi od širenja informacija i svakodnevnim operativnim podacima koji su neophodni zainteresovanim turistima. Globalizacija i povećan nivo konkurencije zahtjeva novi pristup marketinškoj strategiji ne samo na Internetu a ova stalna glad za informacijama je glavna odlika razvijenog kulturnog turizma. Promocija određenih turističkih destinacija na tržištu, što posebno uključuje promociju lokalnih specifičnosti, raznolikosti kulturne baštine i moderniteta dolazi u prvi plan, a time i sadržaj zavičajnih zbirki postaje aktuelan i zanimljiv.

I u FBiH imamo nekoliko javnih biblioteka i zavičajnih muzeja koje organizuju godišnje kulturno-turističke manifestacije kojima nastoje promovirati svoje autohtone vrijednosti kao npr. u Gradačcu, Travniku, Tuzli te u zadnje vrijeme Visoko i Tešanj. Na taj način i kod nas ove institucije postaju sastavni dio turističke infrastrukture kojima se nudi kulturni sadržaj.

Upravo javne biblioteke mogu objediniti informativnu i kulturnu ulogu te biti izvanredni posrednici u jačanju uloge ovih kulturnih institucija u promociji turističke ponude, kulturnog identiteta ili imidža mjesta u kojem djeluju.

Usluge koje biblioteke mogu ponuditi u razvoju kulturnog turizma su:

- Info portali o lokalnoj zajednici i njenoj istoriji sa servisnim informacijama o gradu;
- Edukativne radionice sa djecom i mladima na temu prošlosti lokalne zajednice;
- Popularisanje među građanstvom proučavanja vlastite istorije;
- Organizovanje klubova volontera ili zavičajaca, ljudi koji dobrovoljno prikupljaju i istražuju građu o zavičaju te njihova promocija pomoću izložbi, predavanja i javnih tribina;
- Promocija i prezentacija tematskih zbirki, zavičajnih pisaca i umjetnika;
- Saradnja sa turističkom zajednicom na izradi obilazaka zavičajnih zbirki kao turistički atraktivnih kolekcija o prošlosti
- Saradnja sa muzejima, arhivima i galerijama na zajedničkim programima;
- Izdavačka djelatnost i promocija kulturne baštine

Promocija kulturne baštine

Promocija kulturne baštine postaje stalna on-line ponuda profesionalnih turističkih agencija te traganje za novim informacijama, digitalizacija i virtuelna prezentacija postaje primarna u njihovoj svakodnevnoj ponudi. Iz tog razloga, saradnja zavičajnih fondova biblioteka, arhiva i muzeja sa lokalnom turističkom zajednicom postaje prirodan logički slijed, a korist je obostrana – jednima donosi publiku a drugima turiste.

Kao pozitivni primjer dovoljna je navesti susjednu Hrvatsku, koja ima bogate kulturne programe tokom turističke sezone u Dalmaciji, gdje lokalni muzeji i biblioteke učestvuju u zajedničkim projektima i radionicama koje domaćim turistima i stranim posjetiocima nude raznovrsnu ponudu vezanu za lokalnu istoriju kroz edukaciju i izložbe ili manifestacije lokalnih običaja, pjesama, jelovnika, plesove itd.

Na ovaj način bibliotekari (arhivisti i kustosi) zavičajnih fondova postaju aktivni promotori lokalne kulturne baštine kroz sljedeće aktivnosti:

- kreiranje novih područja i atraktivnih mjesta kulturne baštine;
- edukacija, zaštita i promocija lokalnog životnog stila;
- promocija i razvijanje imidža pojedine lokalne zajednice;
- digitalizacija građe i njena prezentacija.

⁵ PULMAN i s ALIMERA smjernice.

⁶ PULMAN plan za e-Evropu. Manifest iz Oeirasa // <http://www.pulmanweb.org/documents/manifesto/Manifesto-s roatian-version.doc>

Digitalizacija zavičajnih fondova

Evropske smjernice o radu na digitalizaciji građe ističu značaj tog procesa kao nečega što je suštinski bitno za formiranje evropskog kulturnog nasljeđa, u funkciji kolektivnog pamćenja različitih kulturnih tradicija i zajednica, u doba globalizacije.⁵ Zadatak lokalnih ustanova primjenom novih tehnologija treba da bude da kulturnu baštinu učine dostupnu svima te da postanu most između običnog građanina i digitalnog doba. Cilj ovih projekata je da javne biblioteke, muzeji i arhivi usvoje nove tehnologije i strategije u radu sa korisnicima Evrope kao jedinstvenog kulturnog prostora.

Otuda, jedan od vidova uključivanja u aktivni život zajednice jeste povezivanje lokalnih udruženja i građana u stvaranje "digitalnih sadržaja organiziranih u zbirke "Sjećanje zajednice" koje će biti svima dostupne".⁶ No, jedan bitan element kod odlučivanja za digitalizaciju jeste i činjenica da su nove tehnologije sve jeftinije te da je digitalizacija građe danas sve dostupnija i u srednjim i malim bibliotekama ili zavičajnim muzejima sa ograničenim i malim budžetom.

Ovaj finansijski faktor je svakako bio jedan od bitnih razloga zašto je Biblioteka grada Sarajeva ušla u projekte digitalizacije zavičajne građe i saradnje sa drugima. U proteklom periodu od 2002. do prve polovice 2006. godine realizovano je nekoliko digitalnih zbirki u okviru rada Službe za zavičajnu zbirku i bibliografiju.

Ukratko ćemo izložiti ključne projekte:

Naslov: *Dobrota bivanja : Kikić samim sobom*

Datum: maj 2003.

Sadržaj: digitalna zbirka rukopisa Hasana Kikića je prva u Bosni i Hercegovini. Projekat je realizovan u saradnji sa zavičajnom zbirkom Javne biblioteke u Gradačcu "Alija Isaković", rodnim mjestom pisca.

Zavičajni fond Biblioteke grada Sarajeva: rukopisi se sastoje od dokumenata o pokretanju časopisa Putokaz, 3 fotografije Hasana Kikića, 4 pisma, pjesme koje je napisao u jednoj školskoj teći, rukopisi 3 pripovijetke, 5 listova priprema za predavanje, 4 razglednice i 2 dopisnice, 2 recenzije o njegovim izdatim knjigama iz 1947. godine u Pragu.

Zavičajni fond Biblioteke "Alija Isaković": 5 fotografija, 3 fotokopije originalnih rukopisa, 6 fotografija originalnih ličnih dokumenata te niz ostale sitne građe koja se odnosila na pisca. Bibliografija sadrži: bibliografiju objavljenih djela Hasana Kikića do 2003. godine, bibliografiju literature o Hasanu Kikiću; bibliografija Hasan Kikić u literaturi o njemu koja je objavljena u časopisima.

Metoda rada: skenirani rukopisi su povezani sa ostalim podacima kao web stranica. Rađeno je u programu Macromedia Dreamweaver. Bibliografija radova Hasana Kikića je urađena u programu za bibliografiju Pros ite.

Cilj: skrenuti pažnju javnosti na zavičajne zbirke i njihovu kulturno-istorijsku vrijednost putem multimedijalne prezentacije postojećih tradicionalnih zbirki radi stvaranja cjelovite zajedničke kulturne baštine te pokušati na jednom mjestu okupiti što više građe o Hasanu Kikiću u saradnji sa drugima institucijama

Zaključak: jeftinoća projekta, lakoća prezentacije javnosti te veliki interes za multimedijalne prezentacije uvjerio nas je da smo na pravom putu. Sa druge strane, većina institucija (muzeja, biblioteka) nije htjela da se uključe u ovaj projekat i digitalizuju svoje fondove zbog bojazni da će time ugroziti svoje institucije?! Puno njih je i veoma oprezno kad se radi o primjeni novih tehnologija.

Naslov: *Digitalna zbirka fotografija Hadžića*

Datum: mart 2004.

Sadržaj: 65 fotografija Hadžića u periodu od 1955 do 1991; 5 faksimila starih razglednica iz 1905; 12 novih razglednica Hadžića.

Metoda rada: skenirane fotografije su prezentovane putem PowerPoint-a. Pored svake fotografije su osnovni podaci, a za one na kojima se nisu mogli identifikovati osobe i lokacije, pozvani su građani da pomognu tokom organizovane izložbe i multimedijalne prezentacije, te putem prodajnog s D-a.

Cilj: saradnja sa Opštinom Hadžići, Turističkom zajednicom Hadžići i školama na prikupljanju građe ratom uništenog područja, te podsticanje istraživanja porijekla i istorije lokalne zajednice.

Zaključak: posljedice rata 1992-1995 dovele su do snažne potrebe preživjelih da istražuju i prikupljaju podatke o sebi, porodici i svojoj lokalnoj zajednici. Opština Hadžići je tokom rata bila opljačkana i opustošeni do temelja, uništeni su porodični albumi i lični dokumenti te arhivi lokalnih vlasti i institucija. Veliki interes dijaspore i mladih koji su pokrenuli portal o Hadžićima uvjerio nas je su ovakvi projekti potrebni.

Naslov: *Zovem se pjesnik*

digitalna zbirka rukopisa sarajevskog anonimnog pjesnika Aleksandra Mrnjevice

Datum: oktobar-novembar 2005.

Sadržaj: s D sadrži zbirku neobjavljenih rukopisa od 78 pjesama, 1 priča, nekoliko ličnih dokumenata i porodičnih fotografija, digitalizovani video snimak Acine amaterske predstave Autobus u kojoj je glumio 1991., dokumentarni film o pjesniku te digitalno pohranjena sjećanja njegovih prijatelja.

Metoda rada: skenirani rukopisi su povezani sa ostalim podacima kao web stranica. Rađeno je u programu Macromedia Dreamweaver. Pošto autor nikad nije objavio ni jednu pjesmu, nije bilo bibliografskih podataka, ali je, umjesto toga, organizovano književno veče na godišnjici njegovog rođenja i tom prilikom su pozvani svi oni koji su ga poznavali da dođu i da govore o njemu i njegovoj poeziji. To je snimljeno digitalnom kamerom, a isječci te večeri su povezani sa pisanim sjećanjima prijatelja koji nisu mogli doći. Jedan pjesnikov prijatelj je snimio kratki dokumentarni film u trajanju od 10 minuta na kojem su njegovi roditelji, soba i radni sto za kojim je poginuo dok je pisao pjesme 1993. godine. Pored usmenih i pisanih sjećanja, snimljeni su i prijatelji koji su čitali njegovu poeziju.

Cilj: animirati građane da prikupljaju dokumenta, usmena sjećanja ili svjedočenja te digitalizacija kolektivnog sjećanja preživjelih Sarajlija. U drugom planu je popularizacija poezije te namjera da se organizuju takmičarske večeri poezije “Zovem se pjesnik” za neafirmisane pjesnike grada Sarajeva. Nagrada je objavljivanje prve zbirke poezije.

Zaključak: Pokušaj da se okupi i digitalizuje kompletno sjećanje ljudi o jednom anonimnom pjesniku koji za života nije htio da objavi ni jednu pjesmu ne bi uspio bez dobre volje ljudi i njihovog volonterskog učešća. Iskustvo rada sa volonterima je bio mnogo više od očekivanog, jer su mnogi sami preuzimali inicijativu za projekat te ulagali svoja sredstva u njegovu realizaciju.

Naslov: *Sarajevo na starim porodičnim fotografijama*

Datum: decembar 2005. – januar 2006.

Sadržaj: 184 fotografija Sarajeva u periodu do 1945. godine.

Metoda rada: skenirane fotografije su prezentovane putem PowerPont-a. Pored svake fotografije su osnovni podaci, a za one na kojima se nisu mogli identifikovati osobe i lokacije, pozvani su građani da pomognu tokom organizovane izložbe i multimedijalne prezentacije, te putem prodajnog s D-a.

Cilj: građani volonteri okupljeni u Klub prijatelja Sarajeva (organizovano u sklopu Službe za zavičajnu zbirku) su skupili iz svojih porodičnih albuma stare fotografije Sarajeva. Izuzetno vrijedan je bio album fotografija Sarajeva u periodu od 1932. do 1938. godine, te unutar njega 30 fotografija pazarnog dana u srijedu, 17. jula 1932. godine na Baščaršiji sa portretima seljaka i njihovom robom te narodnim nošnjama.

Zaključak: organizovana izložba sa multimedijalnom prezentacijom i predavanjem o sadržaju fotografija je izazvala veliko interesovanje javnosti i medija, posebno dijaspore. Zahvaljujući starome Sarajliji i arhitekti Borislavu Spasojeviću, koji je tumačio fotografije i pojašnjavao tadašnje običaje, modu ili, zajedno sa publikom, pokušavao da odgonetne mjesta i vrijeme, dobili smo niz novih podataka kojih nema u zvaničnoj istoriji grada. U ovom projektu je rad volontera imao odlučujuću ulogu, dok je bibliotekar bio samo zadužen za digitalizaciju fotografija i sistematičnu organizaciju podataka koje su oni prikupili.

Zaključak

Digitalizacija zavičajne zbirke nudi novi metod u obradi i prezentaciji građe, interaktivnom i direktnijom pristupu korisnika kulturnoj baštini svoje lokalne zajednice te efektnoj zaštiti originalnih primjeraka građe.

Finansijski, osim tehnike i obučenog osoblja, nema velikih troškova a jeftinoća novih medija omogućava da se kopiraju na s D u onoliko primjeraka koliko je potrebno po minimalnoj cijeni. Zadatak bibliotekara je da dobro osmisli odabir građe i procijeni interes lokalne zajednice te dobro osmišljenom koncepcijom digitalne zbirke, marketingom i kvalitetnom prezentacijom skrene pažnju javnosti i medija na nju.

Internet je medij od posebnog zanačaja za promociju kulturne baštine jer omogućava brzo širenje podataka i multimedijalnih zbirki koje nude nove definicije kulture te nove oblike dinamičnog i interaktivnog znanja. S

druge strane, digitalizacija kulturne baštine doprinosi marketingu i popularizaciji kulturnih institucija koje putem zanimljivih on-line prezentacija i virtuelnih izložbi imaju više posjetilaca nego ikada prije u svojoj “zemaljskoj” istoriji postojanja.

Promocija kulturne baštine postaje mogući alternativni finansijski izvor biblioteka (arhiva i muzeja) koji uključuje kulturni turizam i digitalizaciju baštine, dok stručna interpretacija kulturne baštine i visoki kvalitet informacija daju kvalitetnu edukaciju posjetilaca i njihovo bolje razumijevanje kulture određene regije.

Biblioteke, arhivi i muzeji, primjenom novih tehnologija u obradi svojih fondova, direktno utiču na to da kulturna baština postepeno prerasta u sistematični pristup informacijskim, komunikacijskim i multimedijalnim tehnologijama te uopšte na razvoj svoje lokalne zajednice i njenih potencijala, posebno turističkih.